

کاربرد زبان بدن در تدریس

(زبان بدن برای معلمان شایسته)

تألیف:

شون نیل و کریس کازول

ترجمه‌ی:

دکتر کورش فتحی و آگار گاه (استاد دانشگاه شهید بهشتی)

محمد جمالی تازه‌کند

چاپ اول

۱۳۹۳

سرشناسه: نیل. شون روپرت سنت جان. ۱۹۴۵ - م.
عنوان و نام پدیدآور: کاربرد زبان بدن در تدریس / مولفان: شون نیل، کریس کازول.
مترجمان: کورش فتحی واجارگاه، محمد جمالی تازه‌کند

مشخصات نشر: تهران، پال ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص، مصور،

یادداشت: عنوان اصلی: Body language for competent teachers

یادداشت: واژه نامه.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ارتباط غیرکلامی در آموزش و پرورش -- انگلستان -- مسائل، تمرین‌ها و غیره

موضوع: تربیت معلم -- انگلستان -- مسائل، تمرین‌ها و غیره

موضوع: آموزش و پرورش -- تحلیل رفتار متقابل

شناسه افزوده: کازول، کریس، ۱۹۵۰ - م.

شناسه افزوده: فتحی واجارگاه، کورش، ۱۳۴۶ - مترجم

شناسه افزوده: جمالی تازه‌کند، محمد، ۱۳۶۵ - مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳، ۱۹۵۲/۵۱۰۳۳/۵۱.LB1

رده بندی دیویی: ۳۷۱/۱

شماره کتابشناسی: ۲۶۴۷۷۴۸

کاربرد زبان بدن در تدریس

(زبان بدن برای معلمان شایسته)

ناشر: پال

طرح جلد: آتلیه پال

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: کهنرپی زاده

قیمت: پانزده هزار تومان

مؤلفان: شون نیل - کریس کازول

مترجمان: کورش فتحی واجارگاه - محمد جمالی

تازه‌کند

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۷۴-۱۰۰۰

حق چاپ محفوظ و مخصوص انتشارات پال است.

ISBN 978-964-2574-10-0

انتشارات پال تهران: صندوق پستی ۱۱۷ - ۱۳۱۴۵ تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۴۱۴۳۴۸

فهرست

سپاس‌گزاری / ۶

اشاره‌ای کلی / ۶

توصیه‌هایی برای معلمان شایسته / ۷

پیش‌گفتار - مخاطبان این کتاب چه کسانی هستند / ۹

فصل اول: مقدمه / ۱۷

کلاس، درس، صحنه، تئاتر است / مشکلات پنهان در کلاس درس

فصل دوم: ارتباط غیر کلامی چیست؟ / ۲۷

انواع نشانه‌های غیر کلامی و معانی آن‌ها / حالت بدن و استفاده از فضا / تفاوت گروه‌ها در علائم /

تفاوت‌های فردی در علائم / نقش تفاوت‌های جنسیتی در علائم

فصل سوم: کارگردانی صحنه و وسایل روی صحنه / ۵۱

تأثیر چیدمان صندلی‌های کلاس / موقعیت نشستن و مشارکت در درس / پیغامی که لباس منتقل می‌کند

فصل چهارم: رفتار دانش‌آموز و کج رفتاری / ۷۱

برخوردهای اولیه و رهبران گروه

فصل پنجم: معنای علائم غیر کلامی دانش‌آموزان / ۸۹

چالش‌های باز و بسته / حالت بدن / جهت نگاه / یافتن مشکل بالقوه هنگام ورود دانش‌آموزان به کلاس

تفسیر علائم در حین درس - چالش‌های بسته / تفسیر علائم در حین درس - علائم خطر

فصل ششم: جلب توجه / ۱۱۹

به حرف‌های من معلم توجه کن / مطمئن به نظر آمدن / نشانه‌های استرس

فصل هفتم: بیان و انتقال اشتیاق / ۱۴۷

کاری که معلمان اثربخش انجام دادند / دانش‌آموزان و تکرش آنها به موضوع درسی / نشان دادن علاقه به

بچه‌ها / آهنگ کلام و سکوت / کنترل کردن یک بحث / اشارات منظوری / می‌فهمی؟ / اجتناب از دودلی

فصل هشتم: رویارویی‌ها / ۱۸۵

تسلط داشتن به معنای تحکم کردن نیست / آنچه معلمان موفق انجام دادند / آگاهی معلمان از

محروریت‌هایی که می‌تواند به کار گیرد / رویارویی براساس قوانین / رسوا کردن / مشاجره تک به تک

فصل نهم: ارتباط فردی با دانش‌آموزان / ۲۱۹

صحبت با افراد در کلاس درس / چگونه پریشانی خود را نشان دهیم / اخلاق در حین کار فردی /

تماس بدنی / رفتار دوستانه غیر متعارف

فصل دهم: نکته‌هایی برای مربیان / ۲۵۳

بهترین راه آموزش مهارت‌های غیر کلامی کدام است؟ / مهارت‌های غیر کلامی تدریس چگونه

کسب می‌شوند

منابع / ۲۷۲

فهرست موضوعی / ۲۷۵

پیش گفتار

مخاطبان این کتاب چه کسانی هستند

این کتاب برای معلمان تازه کار چه معلمان رسمی و چه غیررسمی و مربیان و مشاوران آن‌ها نوشته شده است. بخش مربوط به برخوردهای اولیه با دانش‌آموزان می‌تواند برای خیلی از افراد دیگر که مانند معلمان باید اقتدار خود را به مخاطب خود نشان بدهند، مفید باشد، از جمله افرادی که با گروه جوانان کار می‌کنند و با مراقبان زمین بازی. افرادی که با مربیان جوان و بزرگ سال کار می‌کنند و نیز معلمان باید علاقه شنوندگان خود را برانگیزند و نشان دهند که به آن‌ها و نیز تلاشی که می‌کنند، اهمیت می‌دهند. بسیاری از این فنون برای کسانی که با گروه‌های بزرگ سال سر و کار دارند نیز ارزشمند است - گرچه خوشبختانه آنان به توصیه‌های ما در زمینه برخورد با اخلال‌ها نیازی ندارند. بخش اصلی متن خطاب به «شما» به عنوان معلمی که در آغاز راه است، می‌باشد.

هر بخش این کتاب شامل تمرین‌هایی است که خوانندگان می‌توانند از آن به عنوان خودآموز استفاده کنند. در پایان کتاب چند راهنمایی برای افرادی که دوره‌هایی را برای همکاران خود برگزار می‌کنند، آورده شده است. بخش پایانی توصیه‌هایی در زمینه چگونگی مرحله بندی تمرین‌ها و نیز جمع آوری و استفاده از ابزارهایی برای سطوح بالاتر در دوره‌های ضمن خدمت و آغازین^۱ ارائه می‌کند. برخی روش‌ها و فنون همچون فیلم برداری از شرکت کنندگان یک دوره آموزشی به طور ذاتی چالش برانگیز و اضطراب آور هستند، مخصوصاً برای افرادی که خود از قبل دچار مشکلاتی هستند و افرادی که به صورت بالقوه می‌توانستند از چنین دوره‌هایی نهایت استفاده را ببرند. بنابراین شما به عنوان مسئول دوره آموزشی باید به دقت عمل کنید. تجارب ما نشان می‌دهد که می‌توان بدون ایجاد استرس بی‌مورد در دانش‌آموزان علاقه و حس مشارکت‌شان را برانگیخت. بر اساس این تجارب توصیه‌هایی برای سازماندهی دوره‌ها ارائه کرده‌ایم.

ما تضمین نمی‌کنیم که این مسائل در موسسه و موقعیتی که شما حضور دارید عملی و کارساز باشد ولی معتقدیم باید این طور باشد! نظرات و نتیجه گیری‌های ما بر اساس شواهد تحقیقاتی و نیز تجارب عملی است. اکثر تحقیقات، تحقیقات بدیعی بوده و در آن دسته نشریه‌های دانشگاهی انتشار یافته است که تنها در کتابخانه‌های تخصصی موجود است. با این وجود کتاب‌های بسیاری نیز در دسترس می‌باشد (کتاب ارتباط غیرکلامی در کلاس درس از شان نیل) که بررسی‌های دقیق‌تری درباره این تحقیقات ارائه می‌کند.

^۱ in-service and initial courses

اگر می‌خواهید نکته خاصی را پی‌گیری کنید، در قسمت مطالعات بیشتر فهرست کاملی از منابعی وجود دارد که به شما امکان پی‌گیری چیزی‌تر موضوع مورد نظر را می‌دهند. به جز مواردی نادر که به یک موضوع، تنها در مقالات پرداخته شده است (برای مثال ارزیابی دوره‌های آموزشی مناسب برای تحقیقات غیرکلامی در کلاس درس که در فصل ۱۰ به آن پرداخته شده است) ما تا جایی که ممکن باشد به کتاب‌هایی که در دسترس باشند نیز اشاره کرده‌ایم.

تمرین‌های آموزشی و خودآموزی

در پایان هر فصل تمرین‌ها و موضوعاتی برای بحث گنجانده‌ایم. چرا این کتاب باید تمرین داشته باشد؟ خوب، سه دلیل برای این کار وجود دارد. **اول** از همه، این تمرین‌ها به شما کمک می‌کنند تا مسائلی را که در فصول این کتاب مطرح می‌شوند در شرایطی خاص به کار بسته و برای خود قابل فهم سازید و این خود نوعی تمرین "خودآزمایی" است. ارزش یادگیری فعال نیز در همین حوزه معنی پیدا می‌کند. **دوم**، این تمرین‌ها به شما این امکان را می‌دهد که دانش موجود خود را (که بسیار قابل توجه هم خواهد بود) در موقعیت‌های خاصی به کار ببرید و از این طریق دریابید که معلمان می‌توانند از استراتژی‌های غیرکلامی به عنوان بخشی از اندوخته‌های خود برای مواجهه با شرایط مختلف استفاده کنند و البته در عمل هم این کار را می‌کنند. **سوم**، این تمرین‌ها به شما این امکان را می‌دهند که آموخته‌های خود را در موقعیت‌هایی که درک آن آسان بوده و نیز به آسانی قابل شناسایی هستند، به کار ببندید و از این طریق استراتژی‌های مختلف را برای خود تعریف کرده و آن‌ها را به اندوخته‌های خود بیفزایید.

به زبان ساده، این تمرین‌ها، در مجموع، به شما کمک می‌کنند تا بر دانش و فهم خود از ارتباط غیرکلامی بیفزایید و بتوانید آن‌ها را در موقعیت‌های واقعی کلاس درس به کار ببندید. برای نیل به این هدف، تمرین‌های ما دو شکل مجزا دارند - تصویری و توصیفی - که هر یک پاسخ متفاوتی را طلب می‌کنند.

شکل اول تمرین‌های تصویری هستند: این تصاویر چه چیزی را بیان می‌کنند؟ در این تمرین‌ها ما از تصاویر و طراحی‌ها برای ترسیم الگوهای رفتاری یا سیگنال‌های غیرکلامی خاصی استفاده کرده‌ایم. هر فصل چند تمرین به این شکل دارد که از شما می‌خواهد تعریف خود را از آنچه در تصویر روی می‌دهد، ارائه داده و یا برداشت خود را از آنچه تصویر بیان می‌کند، ذکر کنید. برای

کمک به شما، ما تعاریف و توضیح‌های خود را راجع به هر تصویر در آخر فصل آورده‌ایم (با توجه به این مزیت که ما خود می‌دانیم این تصاویر از چه موقعیتی برداشته شده‌اند).

بی‌جهت نگران این مسئله نباشید که تعریف شما کمی با تعریف ما فرق داشته باشد، چرا که طبیعتاً تصویری که از محیط واقعی خود جدا شده باشد می‌تواند کمی مبهم و گمراه‌کننده باشد. درحقیقت، این دقیقاً همان نکته‌ای است که ما مرتباً در مورد استفاده از سیگنال‌ها و علائم غیرکلامی متذکر خواهیم شد: مبهم بودن این سیگنال‌ها این امکان را فراهم می‌آورد که پیام‌ها بدون نیاز به تایید صریح فرستنده و دریافت‌کننده منتقل شوند. این امر بیش از همه، زمانی مشهود است که بچه‌ها می‌خواهند بدون این که آشکارا شما را به چالش بکشند اختلال‌گری کنند و یا وقتی شما از سیگنال‌های غیرکلامی کنایه‌دار استفاده می‌کنید و به این طریق بار معنایی خاصی به یک جمله شفاهی ظاهراً معمولی می‌دهید. اما علائم غیرکلامی می‌توانند تأثیرات مثبت بیشتری هم داشته باشند، مثلاً شما می‌توانید به صورت غیرکلامی دانش‌آموز را تحسین کرده یا شور و شوق خود را به او نشان دهید. در مواردی که دانش‌آموز به علت فشارهای مختلف از سوی هم‌تایان پذیرای صورت زبانی اشتیاق و تمجید نیست، شیوهی غیرکلامی می‌تواند موثر باشد.

ارزش واقعی این تمرین‌های تصویری در تلاش شما برای درک معنای نهفته در آن‌ها و شناخت قابلیت‌های موجود در آن‌ها است. امیدواریم که بتوانیم شما را تشویق به مشاهده جزئی‌تر و منسجم‌تر کلاس‌هایتان کنیم تا به مرور زمان گنجینه یا فهرستی از رفتارهای مختلف اندوخته و در پیش‌بینی دقیق‌تر نیات دانش‌آموزان از آن بهره‌جوید.

نوع دوم تمرین‌ها، تمرین‌های توصیفی هستند. این موقعیت‌ها بیانگر چه چیزی هستند؟ در اینجا ما به بررسی ویژگی‌های غیرکلامی می‌پردازیم که در یک کلاس درس واقعی روی می‌دهد (بر اساس تجربیاتمان). این تمرین‌ها موقعیت‌هایی را نشان می‌دهند که توصیف ماهیت و پیچیدگی آن‌ها حتی از عهده مجموعه‌ای از تصاویر خارج است.

امیدواریم موقعیت‌هایی که این تمرین‌ها ارائه می‌کنند برای شما آشنا باشند، ولی اگر این طور نبود بهتر است که آن‌ها را به گونه‌ای که متناسب با خاطرات و تجربیاتتان از دوران تدریس، دوره‌های تربیت معلم یا دوران مدرسه باشد، اصلاح کنید. در قالب این موقعیت‌ها از شما خواسته می‌شود به این بیندیشید که چه جنبه‌هایی از رفتار غیرکلامی ممکن است در کلاس‌تان روی دهد و شما کدام یک از آن‌ها را می‌توانید تشخیص دهید و این رفتارها چه پیامی می‌توانند داشته باشند.

باز هم امیدواریم که بتوانیم شما را تشویق کنیم تا روی آن بخش از رفتارهای غیرکلامی که از قبل می‌شناسید و اغلب به طور ناخودآگاه از آن استفاده می‌کنید، تمرکز کنید. هدف از این کار آگاه‌تر ساختن شما از کارها و رفتارهای مختلف دانش‌آموزان است.

این تمرین‌های توصیفی به ویژه وقتی تمرینش خواهند بود که در موقعیت‌های دوفره یا گروهی استفاده شوند. در چنین موقعیت‌هایی نظرات گوناگون به اشتراک گذاشته می‌شود و افراد تمایل بیشتری به نقش بازی کردن و تقلید حالت یا حرکات و اشارات مختلف خواهند داشت. انجام این کار نیاز به شجاعت دارد ولی در عین حال بهترین راه برای یادآوری ارزش بالای رفتارهای غیرکلامی نیز می‌باشد.

به فراخور مطلب، در بسیاری از فصل‌ها نکاتی درباره‌ی چند دغدغه رایج در حوزه تدریس مطرح شده است. در هر فصل ابتدا شمای کلی یک مسئله و سپس راه حل‌های ممکن ارائه می‌گردد. البته برخی از خوانندگان خواهند گفت: "خوب، این راه حل به درد اینجا نمی‌خورد" و یا "برای کلاس من چه؟". روشن است که هر راه حل، مناسب موقعیت خاص خود است (در بخش بعد به طور مفصل به این مطلب می‌پردازیم). ما از محدودیت‌های استفاده از توصیه‌های بخردانه^۱ به عنوان راه حل آگاهیم، با این وجود، یافتن یک نقطه شروع می‌تواند نیمی از راه حل باشد و نظرات ارائه شده ممکن است آغازگر واکنش‌ها و مباحثی گردد که به کمک آن، شما و همکارانتان بتوانید این توصیه‌ها را متناسب با موقعیت و شرایط خاص خودتان به کار گیرید.

هدف کلی تمرین‌های این کتاب کمک به فهم مفاهیم مطرح شده در هر مبحث است اما نگذارید این تمرین‌ها باعث ترس و دل‌زدگی شما شود. برای بسیاری از خوانندگان همین که متن را کامل بخوانند و احتمالاً سپس به سراغ تمرین‌ها بروند، می‌تواند کافی باشد. برخی ممکن است احساس کنند که این تمرین‌ها (به ویژه تمرین‌های توصیفی) بیشتر مناسب برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت که به صورت گروهی برگزار می‌شوند هستند، چرا که در چنین موقعیت‌هایی می‌توان تمرین‌ها را به بحث گذاشت و اندیشه‌ها و تجربیات مختلف را به اشتراک گذاشت. پاسخ شما هر چه که باشد، باید به یاد داشته باشید که هیچ تمرینی هر چقدر هم که با ظرافت و هوشمندی طراحی شده باشد نمی‌تواند جای موقعیت واقعی را بگیرد.

تجربیات شما هم می‌تواند به اندازه تجربیات دیگران با ارزش باشد و دانش شما درباره ارتباطات غیرکلامی احتمالاً در سطح خیلی بالاتری از آن چیزی است که خودتان فکر می‌کنید. هدف ما این است که به شما کمک کنیم تا دانش خود را به گونه‌ای متمرکز کنید که یک رابطه کارآمد با

دانش‌آموزان و در بین دانش‌آموزان ایجاد کنید و در عین حال بتوانید با کمک این مباحث در الگوهای قدیمی خودتان تغییراتی قابل توجه ایجاد کنید.

آیا این کار عملی است؟

تمرین‌های آموزشی این سؤال را به وجود می‌آورد که آیا این کار عملی است؟ پاسخ این سؤال چنین است: "معمولاً". شاید نگاهی جزئی‌تر و تئوریک‌تر به معنایی که از کاربرد واژه "معمولاً" در ذهن داریم بتواند ما را در این زمینه یاری کند. پیش‌بینی این که چه چیز در کلاس درس عملی است فرق زیادی با پیش‌بینی وضع هوا ندارد. هرچند وضعیت هوا توسط فرآیندهای فیزیکی (طبیعی) به خوبی شناخته شده کنترل می‌شود، پیش‌بینی دقیق وضع هوا فراتر از چند روز آتی ممکن نیست. دلیل این امر این است که شناسایی تمامی عوامل دخیل در یک سیستم هوایی معین غیرممکن است و تأثیر عواملی که به آن توجه نکرده‌ایم مدام بیشتر و بیشتر می‌شود. در نتیجه دو موقعیت که ظاهراً یکسان هستند ممکن است در جهات متفاوت پیش بروند. با این وجود، وضعیت آب و هوا کاملاً هم غیرقابل پیش‌بینی نیست. برخی شرایط آب و هوایی نسبت به سایر انواع پایدارتر و قابل پیش‌بینی‌تر هستند و اگرچه پیش‌بینی جزئیات دقیق ممکن نیست ولی می‌توان به طور کلی وضع هوا را پیش‌بینی کرد.

بنابراین نمی‌توانیم پیش‌بینی کنیم که آیا یک روز به خصوص در تابستان ۲ سال بعد بارانی خواهد بود یا خیر، اما می‌توانیم با اطمینان بگوییم که آن روز یخبندانی وجود نخواهد داشت. به لحاظ فنی، آب و هوا را می‌توان با نظریه آشوب (متغیرهای ریاضی) توضیح داد، این نظریه در تمام اشکال خود برای اغلب معلمان مفهوم آشنایی دارد.

از برخی جهات نمی‌توانیم مطمئن باشیم که یک تاکتیک رفتاری خاص همواره در کلاس درس موفق عمل می‌کند، چرا که ممکن است آنچه را که عضو دیگر کلاس پیش از این انجام می‌داد را در نظر نگرفته باشید، و یا ممکن است شرایط خانه یا مدرسه روی واکنش‌های دانش‌آموزان تأثیر بگذارد و یا اینکه شما آن علائمی را که خودتان فکر می‌کنید، نرسیده باشید. در هر صورت احتمال کمی وجود دارد که به عنوان مثال تدریسی خشک و یکنواخت، علاقه یک کلاس بی اشتیاق را برانگیزد و یا به کار بردن یک روش متفاوت بتواند انضباط را در بین آن‌ها برقرار کند. این حقیقت که سیگنال‌ها و علائمی که با آن‌ها سر و کار داریم برای ایجاد ارتباط شکل گرفته‌اند، به این معنا است که اکثر بچه‌ها به نحوی یکسان و بر طبق تجربه قبلی خود به آن‌ها واکنش نشان می‌دهند. دستورات کلامی نیز به همین نحو (ولی نه همیشه)، تأثیرات مورد انتظار را دارند. اگر بگویید

بشنید! شاید بچه‌ها این کار را نکنند ولی در هر صورت احتمال نشستن آن‌ها پس از دریافت این دستور خیلی بیشتر از وقتی است که به آن‌ها بگویید "از کلاس بروید بیرون".

علاوه بر این، علائم غیر کلامی در انتقال احساسات قوی‌تر از کلام می‌باشند چرا که اکثر دریافت کنندگان از این سیگنال‌ها بی اطلاع هستند. از آنجایی که دریافت کنندگان بدون این که خود بدانند پیغام را از این علائم استخراج می‌کنند، دیگر به مقابله با آن مفهوم دریافتی نپرداخته و آن را به چالش نمی‌کشند.

خلاصه

متن و محتوای اصلی این کتاب معلمان بی تجربه را مورد خطاب قرار می‌دهد. مخاطبان ثانویه این کتاب مربیان معلمان، مخصوصاً معلمان مدارس و سایر افراد حرفه‌ای هستند که مشکلات ارتباطی مشابهی دارند. فصل آخر در درجه اول مربیان را خطاب قرار می‌دهد. گرچه این کتاب مبنای تحقیقاتی دارد، هدفش تربیت عملی معلمان است.

در پایان هر فصل دو نوع تمرین وجود دارد: نوع اول برای دست اندر کارانی^۱ است که خود این کتاب را به تنهایی می‌خوانند. این تمرین‌ها کوتاه بوده و برای سنجش سطح فعلی دانش و آنچه که از فصل مربوطه آموخته شده است، به کار می‌رود. نوع دوم تمرین‌های توصیفی هستند که می‌توانید به تنهایی یا برای بحث‌های گروهی از آن استفاده کرد.

مبنای بیشتر این مسائل، مشکلاتی است که معلمان بی تجربه با ما در میان گذاشته‌اند؛ ما در واقع مشکلات احتمالی را مطرح و راه‌های ممکن برای رفع آن را ارائه می‌کنیم. نمی‌توانیم تضمین کنیم که این پیشنهادات در موقعیت خاصی حتماً کارایی داشته باشند، بلکه چنین امری را تنها محتمل می‌دانیم.

¹. teacher trainers

². practitioners